

МОЗГОВА Наталія

*доктор філософських наук., професор, завідувач кафедри філософії
Українського державного університету імені Михайла
Драгоманова*

ПРО МОВУ НЕНАВИСТІ Й ЛЮБОВІ: УКРАЇНСЬКА МОВА ПІД ЧАС ВІЙНИ (КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ)

У кризових ситуаціях, одним з проявів яких є війна, посилюється роль мови як чинника національної консолідації, мірила розмежування на «свій-чужий». Саме інтегративно-означувальна функція української мови вийшла на передній план у 2022 р. Водночас російська мова, залишаючись для певної частини українців засобом комунікації, фактично перестала бути для них маркером національної належності.

Повномасштабне російське вторгнення активізувало процес українізації. Українська мова поступово починає домінувати в тих регіонах (Південь та Схід України) і сферах (неформальне спілкування, професійна зайнятість, віртуальний простір), де тривалий час не посідала провідних позицій. Масовий вимушений виїзд українських громадян за кордон істотно пожвавив інтерес іноземців до вивчення української мови – за кілька місяців після російської агресії вона стала однією з популярних європейських мов. Відчутно підвищився рейтинг української мови на світовому рівні.

Додатковим каталізатором розвитку та зростання престижності української мови є внутрішня міграція. Цій меті також слугує імплементація україноцентричних громадських ініціатив на кшталт тих, які зреалізували низка українських вищих навчальних закладів (ВНЗ). Серед важливих маркерів національної державності та національної ідентичності, який безпосередньо зачепило повномасштабне російське вторгнення, – це українська мова. Можна відзначити декілька ключових аспектів, що характеризують сучасну мовну ситуацію – це розширення україномовної аудиторії.

Цю тенденцію засвідчують дані різних соціологічних досліджень. Так, соціологічна група «Рейтинг» у березні 2022 р. провела загальнонаціональне опитування щодо мовного питання в Україні. Його результати такі: упродовж десятиліття – з 2012 по

2022 рр. – кількість тих, хто вважає українську мову рідною, зросла з 57 % до 76 %. Втрати російської мови за аналогічний період склали 22 % – зафіксовано падіння з 42 % до 20 %; стало зменшується російськомовний сегмент українців. 2012 р. таких респондентів було близько 40 %, наприкінці 2021 р. – 26 %, а на початку війни – 18 %; війна консолідувала українське суспільство та відчутно вплинула на ставлення громадян до питання статусу мови. Переважна більшість – 83 % опитаних – висловила думку, що єдиною державною мовою має бути українська. Якщо до 24 лютого 2022 р. за надання державного статусу російській мові виступало 25 % респондентів, то вже за місяць їх лишилось усього 7 % [1]. Цікаве опитування «Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го» провів у грудні минулого року Київський міжнародний інститут соціології. Зафіксовано ряд показових зрушень у мовній ситуації, а саме: збільшення в повсякденному житті частки респондентів, які спілкуються українською мовою, та зменшення частки російськомовних. У грудні 2022 р. 41 % опитаних зазначили, що спілкуються винятково українською, ще 17 % указали, що переважно комунікують українською. Натомість тих, хто розмовляє тільки російською, виявилось 6 %, переважно російською – 9 %. Проти 2017 р. частка україномовних зросла на 8 %, а російськомовних зменшилася на 11 %; у родинному колі тільки або переважно українською спілкуються 52 % респондентів, тільки або переважно російською – 16 %. Це істотна зміна проти 2017 р., коли тільки або переважно українською спілкувалися 51 %, а тільки або переважно російською – 25 %; на роботі чи в навчанні українською спілкуються навіть трохи більше, ніж вдома: про вживання тільки або переважно української заявили 68 % тих, хто працює, а російської – 11 %; різке збільшення у 2022 р. частки людей, які вважають російську мову взагалі неважливою. Таких виявилось 58 % – у 2014 р. їх було всього 9 %. Показово, що навіть у традиційно російськомовних регіонах – на Півдні та Сході – такої думки дотримується 46 % мешканців; разюче зростання на Півдні й Сході України кількості громадян, котрі пов'язують себе з українською національністю. Якщо 2017 р. таких було 64 %, то 2022 р. – 90 % [2]. Ще одне, уже цьогорічне, соціологічне опитування дослідницької агенції Info Sapiens підтвердило означений тренд – зміцнення

позицій української мови. Зокрема, за його результатами, упродовж року війни частка україномовних збільшилася на 16 % – з 46 % у лютому 2022 р. до 62 % у січні 2023 р. І навпаки – за цей період частка російськомовних українців зменшилася з 26 % до 13 % [3].

Українська мова набуває популярності також в інтернет-просторі. До прикладу, онлайн-біржа Freelancehunt налаштувала власний сервіс таким чином, що українською відкривається будь-яка пошукова сторінка для користувачів з України. За інформацією ресурсу, частка фрілансерів, яка до війни обирала українську мову, коливалася в межах 11–30 %. Після російського вторгнення цей показник виріс до 96 % [4]. Щодо зростання популярності української мови та інтересу до її вивчення, то цей процес однаково триває як в Україні, так і поза її межами. Російська збройна агресія призвела до масштабного переміщення населення зі Сходу України в центральні та західні регіони. Переважна більшість внутрішніх переселенців – російськомовні. Отже, склалися сприятливі обставини для опанування українською мовою багатьма ВПО. З цією метою 2022 р. активно реалізовано проєкт «Єдині». Опісля восьми проведених курсів перейти на українську вдалося майже 50 тис. Людей [5]. Проєкт триває й далі. Долучитися до нього може кожний охочий, цілком безплатно та з будь-якої локації світу. На тепер проєкт «Єдині» відбувається у 25 українських містах та об'єднаних територіальних громадах. Водночас на знак солідарності з нашою країною українську мову почали вивчати понад 1,3 млн іноземних користувачів. Особливої популярності вона набула в державах, які прийняли найбільшу кількість біженців з України. За повідомленням онлайн-платформи з вивчення мов Duolingo, попит на вивчення української мови в Ірландії підвищився на 2229 % проти минулого року, у Німеччині – на 1651 %, Польщі – на 1615 %, Нідерландах – на 1590 %, Чехії – на 1513 %. Окрім того, українська мова здійнялася на 20 позицій у рейтингу мовної популярності – з 37-ї позиції у 2021 р. на 17-ту у 2022 р. У Німеччині аналогічний стрибок популярності стосувався переміщення української мови з 36-го місця на 15-те, а в США – з 36-го місця на 22-ге за один рік [6]. Російська агресія продемонструвала, що важливе значення для розвитку та піднесення престижу української мови мають не тільки заходи державної політики, але й громадські

ініціативи. Стосовно цього доречно вказати на кроки, до яких на початку 2023 р. вдалися два українські ВНЗ – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна та Національний університет «Києво-Могилянська академія». Спочатку в січні цього року ректорат харківського вишу ухвалив рішення запровадити на добровільних засадах посаду омбудсмена з-поміж представників професорсько-викладацького складу. Університетським уповноваженим із захисту державної мови став завідувач кафедри української мови М. Філон. Він має контролювати дотримання мовного законодавства та сприяти популяризації української мови.

Невдовзі академічна конференція Києво-Могилянської академії затвердила нові правила внутрішнього розпорядку. Вони рекомендують і водночас вимагають уникати в університеті спілкування російською мовою як мовою країни-агресора. Ідеться про розмови на перервах, у їдальні, коридорах, бібліотеці, на території НаУКМА, тобто про комунікацію в позанавчальний час і в позааудиторному просторі. При цьому жодних каральних санкцій не передбачено. Це радше прояв внутрішнього вибору, особистої самоідентифікації і разом з тим утвердження колективної згуртованості. Як зауважив президент НаУКМА С. Квіт, «це питання не покарання, а культурних змін. Сенс не в покаранні, а в тому, щоб змінювати нашу внутрішню корпоративну культуру. Ніхто не буде підслуховувати студентів, але внутрішня громадська думка буде такою, що це буде сприяти тому, щоб “Могилянка” повністю була україномовним університетом [7]. Наразі посади мовних омбудсменів на громадських засадах запроваджено ще в кількох українських ВНЗ. Серед них – Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди та Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Показово те, що в педагогічному ВНЗ питаннями захисту мовних прав студентської громади опікуватиметься не співробітник навчального закладу, а студентка.

Отже, наша мова вміє давати відсіч ворогам і бути твердою крицею, однак для українського народу вона є передусім домом буття. Українська – це мова любові, ніжності й підтримки в тяжку мить і саме зараз вона потрібна нам як ніколи...

Список використаних джерел та літератури:

1. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). Соціологічна група «Рейтинг». 25 березня 2022 р.

URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march...

2. Володимир Кулик. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Збруч. 07 січ. 2023. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>

3. Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни. Info Sapiens. 23 лют. 2023.

URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259>

4. 96% фрилансерів перейшли на українську мову. Sumy Life. 16 лист. 2022. URL: <https://sumy.life/novyny/v-ukraini/12960-96-frilanseriv-perejshli-na-uk...>

5. У січні стартує дев'ятий безкоштовний онлайн курс вивчення української мови. Вечірній Київ. 26 груд. 2022. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/76276/>

6. 3 млн людей почали вчити українську: які мови були популярні в Duolingo цього річ. Українська правда. 10 груд. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/10/251781/>

7. Києво-Могилянська академія заборонила російську мову. Як це працюватиме і чи каратимуть. BBC NEWS УКРАЇНА. 28 січ. 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64437506>